

Zal Eliza's verleden haar voorgoed in zijn greep houden?

Web van herinneringen

JANE KIRKPATRICK

MOZAÏEK | HISTORISCHE ROMAN

Jane Kirkpatrick

Web van herinneringen

Vertaald door
Jeannette Wilbrink-Donkersteeg

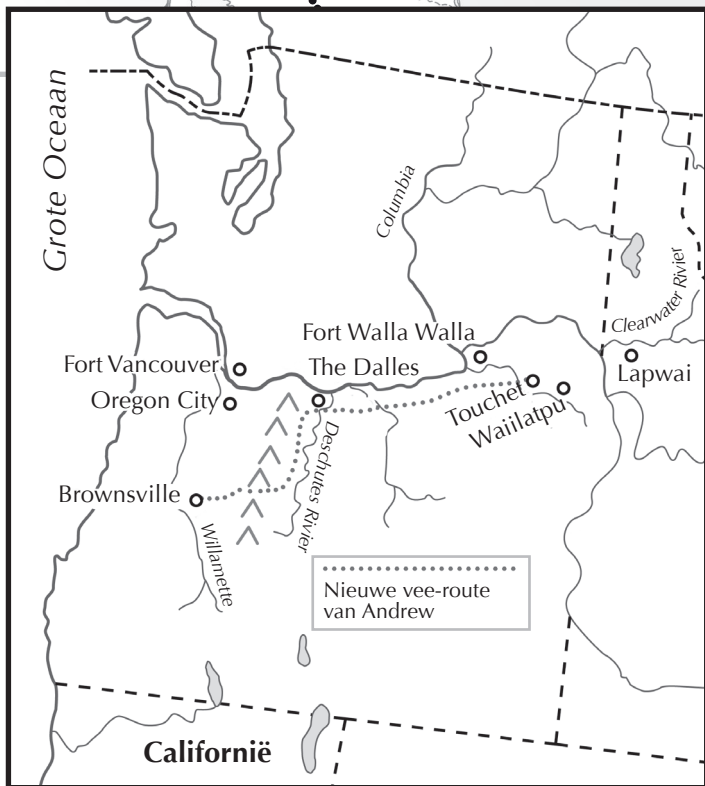
Uitgeverij Mozaïek, Zoetermeer

Personen in dit verhaal

Eliza Hart Spalding	moeder, een van de eerste zendelingen onder het volk van de Nimíipuu/Nez Perce
Henry Harmon Spalding	echtgenoot van Eliza; vader van Eliza Spalding Warren
Eliza Spalding Warren	dochter, legt haar moeders levensverhaal vast
Henry Hart Spalding	zoon, Eliza's broer
Martha Jane Spalding	dochter, jongere zus van Eliza
Amelia 'Millie' Spalding	zusje, jongste van de kinderen Spalding
Andrew Warren	echtgenoot van dochter Eliza
America Jane Warren] kinderen van Eliza en Andrew Warren
Martha Elizabeth 'Lizzie' Warren	
Amelia 'Minnie' Warren	
James Henry Warren	
Rachel Johonet Jane Smith	onderwijzeres in Boston, tweede vrouw van Henry Spalding
Nancy Osborne	inwoner van Brownsville, vriendin van Eliza
Matilda Sager	jongere vriendin van Eliza, overlevende van de Whitman-tragedie
Lorinda Bewley	jongere vriendin, overlevende van de Whitman-tragedie
Timothy	een van de eerste bekeerlingen onder de Nimíipuu/Nez Perce
Gebroeders O'Donnell	vrienden van Andrew Warren

John Brown	zoon van de eigenaar van Brown & Blakely's
Bill Wigle	zakenman Brownsville
Matilda	Nimiípuu/Nez Perce, vriendin van moeder Eliza Spalding
Tashe	paard van het kind Eliza
Nellie	paard van Eliza Spalding in Brownsville
Maka	paard van Eliza Spalding Warren
Yaka*	hond van de familie Spalding
Abby*	hond die op de kudde van de familie Warren past

* fictieve karakters

Proloog

1847 – Aan de Clearwater River in Oregon

De vrouw hield de leren teugels als lange linten in haar hand.

‘Mama, mama, wacht!’

Ze draaide zich om in het dameszadel en keek onder de rand van haar hoed door naar haar negenjarige dochter. Die rende op haar af, een laatbloeiende iris in haar hand. Een Nimípuu-paard met gestippeld lijf volgde het kind op de voet.

‘Sjonge, ben ik daar echt zomaar langsgereden, Eliza?’ De vrouw duwde haar neus in de blauwe bloem die het meisje haar aanreikte.

‘Maar goed dat ik zulke dingen wel zie.’ Een glimlach deed het gewoonlijk zo ernstige gezichtje oplichten.

‘Nou! Maar nu zit je niet meer op Tashes rug en ik durf niet af te stijgen om je er weer op te helpen.’

‘Ik kan er zelf wel op klimmen, hoor.’

‘Is dat zo?’

‘Let maar op. Kom, Tashe.’

Het paard volgde het kind als een gehoorzame hond

richting de Clearwater River. Op wat volgens haar een geschikte plek was, liet ze het dier halt houden. Toen klauterde ze tegen de oever op, iets hoger dan waar het dier stond. De merrie zwaaide met haar staart, maar bleef geduldig wachten.

‘Kijk, mama.’ Nadat ze zich had verzekerd van haar moeders volledige aandacht, boog ze zich voorover, greep de manen, haalde diep adem en nam toen een sprong en belandde schrijlings op de paardenrug. Ze greep de teugels.

‘Geweldig!’ Haar moeder klapte in haar gehandschoende handen. ‘Heel knap van je, Eliza!’

‘Ik ben ook knap.’ Haar voldane lach onthulde twee voortanden, die bijna uitgegroeid waren.

‘We zouden veel vaker ’s ochtends moeten gaan rijden. Dan kan ik zien wat je allemaal al kunt en dat je een echte jongedame wordt.’

‘Alleen u en ik, mama. Zonder de anderen.’

‘Ja, alleen wij tweeën.’

Het was een belofte waarvan de vrouw later wenste dat ze die gehouden had. Zoals gewoonlijk kwam er van alles tussen. Toch zou het meisje zich die laatste rit met haar moeder altijd blijven herinneren: haar moeders goedkeurende glimlach, het glooiende landschap, de geur van irissen en paarden, het geluid van de Clearwater River die zich een weg baande naar de zee in de verte.

Deze herinneringen zou ze verweven met de dingen die later gebeurden. Ze bad dat ze met de draden die gesponnen werden, iets tot stand kon brengen dat haar niet gevangen zou houden bij haar taak als moeder en echtgenote, maar dat juist tot troost zou zijn.

Deel I

HOOFDSTUK I

In het begin

Mijn vroegste herinnering is die aan luid schaterlachen te midden van een woordenwaterval. Ik zit in een halve ton waarin ooit meel werd bewaard. Boomringen doen dienst als wielen. Mijn blote voeten raken de knopen van het touw dat door de gaten in de ton is getrokken, mijn jurk bedekt mijn benen die naar buiten steken. Ik heb mijn handen om de gladde randen van de halve ton geklemd.

Een Nez Perce-jongen, met glanzend haar, zwart als een maanloze nacht, trekt mij over de hobbelige grond voor onze ruime blokhut-school-kerk. Ik leun achterover, sluit mijn ogen en voel de zon op mijn gezicht. Mijn lach gaat op in het schaterlachen van de kinderen om me heen. Ik ben gelukkig.

Een plotselinge schok. De wagen staat stil. Voor ons staat mijn vader, zijn handen in de zij, zijn ogen zwart als omgeploegde aarde. Ons lachen verstomt. Ik hoor mijn moeder praten in de school waar ze haar Nez Perce-leerlingen

lesgeeft. Dan klinken er kinderstemmen, die woordjes opdreunen alsof ze een lied zingen. Engels. Nez Perce. Engels. Nez Perce. Ik laat de klanken over me heen komen, hartverwarmend en troostend.

Jaren later, op weg naar het graf dat gegraven werd voor mijn moeder, kon ik de troost van deze vroegste herinnering niet vasthouden, hoe ik ook mijn best deed. Ik was dertien en had er nog geen idee van dat oude wonden niet altijd vanzelf genezen. Nare ervaringen moet je niet verstoppen, maar je moet ze je blijven herinneren, je moet ze filteren door liefde en hun scherpe pijn transformeren. Op die ijzige dag in januari 1851 wilde ik mijn moeders sterven vergeten – en niet alleen dat.

Het geluid van een schep die in de aarde drong, leidde me heel even af van mijn verdriet. Er klonk gelach – gelach dat mijn eerste herinnering weer opriep. Was het eigenlijk wel waar dat die woorden van de Nez Perce samen met de stem van mijn moeder me destijds getroost hadden? Had ik echt gehoord wat ik dacht te hebben gehoord? Onze herinneringen zijn immers verpakt in emoties. De details van het verleden halen we ons doorgaans niet voor de geest, we weten alleen nog wat we destijds ervaren hebben.

In het water onder in de kuil dreven stukken ijs. Ik was weggeglip uit het huis vol verdriet in Brownsville, Oregon. Mijn broertje en twee zusjes had ik achtergelaten bij mijn vader, die met zijn hoed in zijn handen voor zich uit zat te staren. Als oudste zus had ik bij hen moeten blijven om te troosten, mijn schouder te bieden aan wie daarop wilde uithuilen. We leden immers allemaal onder dit verlies.

Maar ik had even genoeg van tranen.

Het gelach kwam van een van de doodgravers. Hij stopte

abrupt toen ik eraan kwam. Een miezerige regen viel op zijn vilten hoed. De druppels glinsterden op de rand. Ik begreep dat zijn plotselinge zwijgen een blijk van respect was en nam hem zijn lachen niet kwalijk.

Mr. Osborne, de vader van mijn enige vriendin, was ondertussen doorgestaan met graven. Nu keek ook hij op. Hij stelde ons aan elkaar voor.

‘Andrew Warren, dit is Eliza Spalding.’

Mr. Warrens wenkbrauwen gingen omhoog. ‘Maar ik dacht...’

‘Ze heet net als haar moeder, Eliza Spalding, voor wie wij hier zijn.’

Mr. Osborne maakte een hoofdbeweging richting de kuil.

De glimlach van Mr. Warren deed me goed. Mijn oog viel op een schroeiplek in zijn overhemd, net onder de rand van zijn boord. Ik vroeg me af of zijn moeder het voor hem streek of dat hij het zelf deed.

‘Ik zou willen dat het anders was, Miss Spalding. De liefde van een moeder kan nooit vervangen worden.’

‘Dank u, sir.’

‘Je hoeft geen u tegen hem te zeggen, hoor.’ Mr. Osborne knipoogde. ‘Hij is niet veel ouder dan jij bent.’

Andrew Warren leek veel ouder en wijzer. Zijn diepzinnige uitspraak over mijn verlies trof me. Zijn bruine ogen keken dwars door me heen, en toen hij zijn hoed afzette om het zweet van zijn voorhoofd te vegen, viel er een lok donker haar over zijn linkeroog. Hij had een frisse huidskleur en een glad gezicht. Later zou ik vernemen dat hij negentien was.

Bij de begrafenis was hij niet aanwezig. Ik zag hem in elk geval niet, maar mijn ogen en hart waren toen ook op iets anders gericht. En mijn handen had ik letterlijk vol aan de

kinderen. Aan Martha die nog maar vier was, en toch altijd nog een jaar ouder dan de kleine Amelia. En aan Henry van elf, die naar mijn vader was genoemd.

We luisterden naar een van mijn vaders collega-predikanten. Hij las uit de Bijbel voor, deed zijn best om ons te troosten en probeerde mijn moeders levensverhaal in woorden te vatten. Een wonderlijke geschiedenis. Ik vond dat hij er niet in slaagde. Wie zou ook in staat zijn het voorbije leven van een vrouw onder woorden te brengen, die zichzelf met alles wat ze bezat gegeven had aan het volk van de Nez Perce, de indianen die ons later wegjoegen?

Datzelfde voorjaar zag ik Mr. Warren terug.

De Territorial Road was nog bedekt met modder, maar langs de donkere bosrand lichtte het rood en geel van de rododendrons al op. Mijn moeder had de lente niet meer meegemaakt in onze nieuwe woonplaats.

Op een morgen in mei wandelde ik samen met Nancy Osborne naar Kirk's Ferry om naald en draad te halen bij de winkel van Brown & Blakely's. Ik had net zo goed kunnen vragen of vader het voor me wilde meenemen, omdat hij als postdirecteur in Kirk's Ferry werkte. Maar ik vond een wandeling met mijn vriendin gewoon heerlijk. Nancy begreep me altijd. Ook deze dag keek ze er niet van op dat ik even moest stoppen om aan een bloesemtak te ruiken en naar de minuscule boslelies te zoeken, die op drassige plekken in de schaduw van het bos tevoorschijn piepten. Ik wees haar op hertensporen die ons pad kruisten en liet haar omhoogkijken naar een uil die ons vanaf een dennentak stil zat aan te staren. Het duurde eindeloos lang voordat we bij de winkel waren.

En toen kwam vanuit het niets Mr. Warren tevoorschijn,

zittend op zijn paard. Hij droeg laarzen, een broek van zware stof, een wit, boordloos overhemd en een hoed vol zweetvlekken. Zijn handen rustten op de knobbel van zijn zadel, de teugels hingen los, alsof hij daar op mij had staan wachten.

‘Zin in een ritje naar het dorp, jongedame?’ Mr. Warrens zachte, wat lijzige stem klonk hartverwarmend in mijn oren, maar dat kon ik hem natuurlijk niet laten merken. Verlegen was ik niet, maar ik wilde niet de spelletjes spelen waarmee ik andere meisjes jongens zag plagen.

‘Ik sta liever op eigen benen.’ Ik keek op in zijn donkere ogen, die overschaduwd werden door zijn hoed. ‘En ik heb al gezelschap. Miss Osborne, dit is Mr. Andrew Warren.’

‘Dus je kent me nog?’ Hij ging nog iets rechter op zijn paard zitten. ‘Blijkbaar heb ik indruk gemaakt.’

‘Misschien wel met iets waarmee u helemaal geen indruk zou willen maken.’ Ik onderdrukte een lach.

‘Hm. Mijn paard is aan rust toe. Hebt u er bezwaar tegen als ik met u meeloop, waarde dames?’

‘De weg is van iedereen.’

Nancy giechelde. Het was aangenaam warm. Dikke, witte wolken dreven als wollige plukken katoen langs de hemel. Het heerlijke weer maakte dat het me niets kon schelen wat mijn vader zeggen zou als hij erachter kwam dat ik met een vreemde jongeman langs de weg liep. Het zou hem beslist niet bevallen en mijn moeder was er niet meer om hem te sussen.

Het paard sjokte langs het vieze pad en liet ons een paar keer wachten omdat het wilde grazen. Mr. Warren – zoals ik hem toen, maar ook later in gedachten heel formeel noemde – praatte met ons over een bepaald soort revolver die hij wilde aanschaffen.

‘Dus u houdt van pistolen, Mr. Warren?’ informeerde Nancy. Ze was pas elf, maar heel wijs voor haar leeftijd, als gevolg van de tragedie in haar leven.

‘Ik voel hun gladde vorm en hun gewicht graag in mijn hand, ja. Ik ben ook gek op de geur van kruid. En reken maar dat ik me te vuur en te zwaard zal verdedigen tegen elke ouwe indiaan die mij probeert te verrassen.’

‘Dat klinkt tamelijk petulant, Mr. Warren.’

‘Dat woord ken ik niet.’ Hij fronste zijn wenkbrauwen. Ik bewonderde zijn eerlijkheid.

‘Geestdriftig,’ zei ik. ‘Of misschien is enthousiast een nog beter woord.’

‘Aha, petulant dus?’

Ik knikte.

‘Die petulantie van me, of hoe je dat ook noemt, komt puur door het gelukkige toeval dat ik jullie hier ontmoet, dames. En doordat ik jullie mag vergezellen op jullie pad.’

‘Ik geloof niet in toeval,’ antwoordde ik, en ik begon een preek af te steken alsof ik de wijsheid in pacht had. ‘Ik denk dat de Heer ons pad voor ons heeft uitgestippeld en wat ons ook overkomt, alles heeft een bedoeling.’

Dit was wat mijn moeder geloofd had en op dat moment was ik er zelf ook van overtuigd. Al begreep ik totaal niet wat voor bedoeling de Heer kon hebben met al die trieste sterfgevallen bij de familie Whitman, met alle leed en pijn die nog steeds aan ons knaagde.

‘Dan dank ik de Heer.’ Andrew leek er beslist niet van onder de indruk dat hem binnen enkele minuten tijd tot twee keer toe de les gelezen werd. De stelligheid waarmee ik over God en het leven sprak, scheen hem niet te storen.

Ik vertelde hem dat we juist bollen wilden opgraven en hij bood aan te helpen. Al gauw stond hij met enkele zande-

rige bollen in zijn brede handen. Hij had korte, dikke vingers, geen lange zoals mijn vader.

Met een stuk hertengewei prikten Nancy en ik rondom een bloeiende plant in de grond, wrikten de bollen los en haalden ze omhoog. Dat hadden we geleerd van de vrouwen van de Nez Perce en Cayuse. Ze deden het elk voorjaar. Het was een beetje laat om *cama's* of andere wortels te eten, maar het ging mij om de irissen die eruit zouden groeien. Die wilde ik bij het graf planten. Telkens als ik mijn handen in de warme aarde stak, moest ik aan mijn moeder denken. Was er eigenlijk wel iets wat mij niet aan haar herinnerde?

Mr. Warrens paard volgde ons. Het scheen niet aan de teugel te hoeven lopen. Ik maakte er een opmerking over.

‘Een goed getraind paard is goud waard. Houdt u van paarden, Miss Spalding?’

‘Ja, heel veel. Ik mis Tashe, de merrie die ik in Lapwai had.’

‘Een indianenpony?’

‘Nez Perce. Gevlekte achterhand, net sproeten op een bleek gezicht. Zij liep ook altijd los met me mee als ik wandelde.’

Dat hadden we dus gemeenschappelijk, de liefde voor een goed getraind paard. Er waren relaties op een smallere basis tot stand gekomen...

We praatten verder over de vroege zomer. Toen we klaar waren, veegde ik druppels zweet weg onder de rand van mijn hoed.

‘Zal ik u even helpen ze te planten?’

‘Ze zijn voor bij het graf van mijn moeder.’

‘Ik heb op u gelet sinds die verdrietige gebeurtenis.’ Zijn bekentenis deed mijn huid prikken.

‘Ik weet niet of ik het een prettig idee vind dat een man een meisje in de gaten houdt.’

Vanuit mijn ooghoeken zag ik hoe Nancy vragend haar wenkbrauwen optrok.

‘U bent geen meisje meer, maar volwassen en wijs. Dat viel me meteen al op. U ging niet bij de pakken neerzitten, zoals veel jonge meisjes doen wanneer ze met tegenslagen te maken krijgen.’

‘U schijnt nogal zeker van uw zaak te zijn, Mr. Warren.’

‘Ik ben van weinig dingen zeker, maar een moedig karakter herken ik heus wel.’

Zijn bewering was een grote troost voor me, en troost had ik op dat moment harder nodig dan waarheid.

We ontmoetten elkaar voortaan regelmatig, vaak dichter bij het schoolhuis dan verstandig was. Ik wist dat mijn vader er bezwaar tegen zou hebben. Mijn vader had tegen alles bezwaar sinds mijn moeders dood.

Vreemd genoeg vond ik het eigenlijk wel spannend. Ik vroeg me af hoe vader zou reageren als hij ons betrapte. Op een dag was het zover. Hij wachtte me bij de deur op, mijn broer vlak achter hem. Zijn strakke kaken en samengeknepen ogen vertelden me meteen dat hij woedend was.

‘Jij papt niet aan met die vent!’

‘Met wie...’

‘Houd je niet van de domme. Met die Warren natuurlijk.’

‘Hij loopt alleen maar met me op als ik naar de stad ga, vader. We zijn zelden samen. Nancy is er altijd bij. En Henry houdt ons ook in de gaten, zoals u hebt kunnen merken aan zijn... geklik.’

‘Schuif de schuld niet op een ander!’ Hij hief zijn hand op, maar sloeg me niet. Hoewel hij de Nez Perce-kinderen altijd streng gestraft had, sloeg hij zijn eigen kinderen

nooit. Mijn broer pakte hij wel hard aan, vooral sinds mijn moeders overlijden. Eens had hij een houten wasknijper op Henry's neus gezet en hem gedwongen zo naar school te gaan als straf voor de een of andere overtreding. Als mijn moeder er nog was geweest, had ze hem daar ongetwijfeld van weerhouden. Zij geloofde niet in vernederingen.

Mijn vader ging nog een tijdje door met zijn redevoering. Hij eindigde met de woorden: 'Die man is te oud, te wispelturig ook. Je moeder had hoge verwachtingen van je, Eliza, net als ik. Jij gaat studeren. En we hebben werk te doen, jij en ik. Werk dat we moesten staken door... Nou ja, je weet het wel.' Zijn stem was zachter geworden. 'Je moet bij die Warren uit de buurt blijven. Bij elke jongeman. Je bent te jong en ik kan het me niet permitteren jou ook kwijt te raken.'

Hij stampte naar buiten. Mijn elfjarige broer en ik keken elkaar aan. Ik had er alleen maar flink van langs gekregen met mijn vaders tong, niet met een wilgentak. Toch waren zijn woorden hard aangekomen. *Uit de buurt blijven bij elke jongeman.* Wat had vader voor mij in petto?

Overhaast hadden we de zendingspost in Lapwai verlaten. In het rustige Forest Grove, waar de meeste zendelingen in de Willamette Valley neerstreken, hielp mijn vader een school op te richten. Mijn moeder gaf er les. Het was een goede plek voor haar om te herstellen na alles wat er was gebeurd.

Toen kwam de echte beproeving. Moeder werd ziek en kort daarna verhuisden we naar Brownsville. Vanaf dat moment ging ik met mijn vader mee op reis, zodat er iemand bij hem was die ervoor zorgde dat hij iets at voordat hij moest preken in de nieuwe kerken die hij had opgericht in Albany en omgeving. Ook zadelde en verzorgde ik de

paarden waarop we reden, ondertussen vaak luisterend naar verhalen over de ontberingen die de pioniers hadden geleden.

Soms, als mijn moeder zich goed genoeg voelde om te reizen, gingen we met ons allen. Ik paste dan op de kleintjes en zorgde voor moeder. Na haar dood was ik vaders enige reisgenoot. Wilde hij soms dat dit altijd zo zou blijven?

Ik wierp Henry Hart een vernietigende blik toe omdat hij had gekletst, en was zelf verbaasd over de heftigheid van mijn emoties. De soda die ik had gekocht, smet ik op tafel. Er moest zeep gemaakt worden. Mijn vader verdiende maar weinig als postmeester, onderwijzer en prediker, dus maakte ik zelf zeep, deed ik de was, verstelde ik de broeken van mijn vader en Henry, en verlegde ik de zomen in de jurkjes van Martha en Amelia.

‘Je wordt bedankt, broer.’

‘Ik wil je alleen maar beschermen. Volgens vader deugt Mr. Warren niet.’

‘Ik kan wel op mezelf passen. Dat doe ik al een hele tijd.’

Zijn mondhoeken zakten. ‘Ik heb alleen maar verteld dat je gezelschap van een man had als je naar het dorp ging. Ik wist niet dat vader er zo zwaar aan zou tillen. Echt niet.’

‘Hij is altijd tegen alles wat hij niet zelf heeft bedacht, dat weet jij ook.’

Henry knikte en staaarde naar de grond.

‘Laat maar, Henry. Mr. Warren gunt zijn paard rust en daarom lopen we vaak samen op. Vader moet er maar aan wennen.’

‘Ik kan wel met je meegaan.’ Hij wreef over een jaap in zijn vinger.

‘Natuurlijk kun je dat.’ Ik tilde zijn kin op. ‘Maar als

papa vindt dat Mr. Warren een slechte invloed heeft, zal hij jou net zo goed straffen wanneer je bij die man in de buurt komt. Ik moet ook rekening met jou houden. Met jou en met Martha en met Amelia.'

'Wij houden allemaal rekening met elkaar.'

'Precies.'

Ik glimlachte, en toen Henry Hart later met een bos wilde bloemen aankwam, nam ik die dankbaar aan en omhelsde hem. Dat zou mijn moeder ook gedaan hebben.

Hij bleef nog een tijdje rondhangen, maar toen hij merkte dat ik hem niets meer kwalijk nam, ging hij hout hakken dat we moesten verbranden, zodat we as hadden om de zeep mee te maken.

Terwijl ik het avondeten voor ons vijven klaarmaakte, dwaalden mijn gedachten af naar Mr. Warren. Zijn haren hadden de kleur van goede aarde, zijn ogen die van een ottervacht. De woorden die bij mij opkwamen, waren: charmant, aantrekkelijk én mysterieus. Hij wekte de indruk dat wat je van hem zag niet zijn hele persoonlijkheid was. Werd ik daardoor aangetrokken? Of verlangde ik gewoon naar wat afleiding om de verliezen die ik had geleden uit mijn hart en mijn geheugen te bannen?

Eliza Spalding Warren was nog maar een klein meisje toen Indianen haar ontvoerden en in het dorp een bloedbad aanrichtten. Dat was in 1847. Nu ze moeder van twee jonge kinderen is, dreigt Eliza's bestaan wéér te worden ontwricht: haar impulsieve echtgenoot besluit te verhuizen om elders een nieuw leven op te bouwen. Eliza zal niet alleen haar geliefde thuis én het graf van haar moeder moeten verlaten; veel erger is dat ze zal verhuizen naar de streek waar ze ooit gevangenzat.

Eliza krijgt het dagboek van haar moeder in handen, en ontdekt tot haar verbijstering dat haar eigen herinneringen niet het hele verhaal vertellen. Kan ze het duistere verleden onder ogen zien en verdergaan? Of zullen haar jeugdherinneringen haar voorgoed in hun greep houden?

Een indrukwekkend verhaal over herinneringen die je beklemmen en over de genezing die volgt als je de draden van het verleden daadwerkelijk durft te ontrafelen.

Jane Kirkpatrick heeft meer dan vijftientig romans op haar naam staan. *Letitia's appelboom*, haar debuut in Nederland, ontving lovende kritieken. Zie www.jkbooks.com.

Over Letitia's appelboom:

'Een mooi boek, dat ik veel lezers toewens!' – *Nederlands Dagblad*

'Een prachtig voorbeeld van een sterke vrouw die bereid was om voor haar vrijheid te strijden.' – *Reformatorisch Dagblad*

NUR 342

